

การศึกษาวิเคราะห์การตีความพระอภิธรรม ของพระเถระในพระพุทธศาสนา
AN ANALYTICAL STUDY OF ABHIDHAMMA INTERPRETATION
OF THAI ELDER BUDDHIST MONKS

พระมหาโสภณ วิจิตตธมโม*

พระมหาณรงค์ศักดิ์ จิตติญาโณ**

บทคัดย่อ

พระอภิธรรม เป็นวิชาการชั้นสูงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับปรมัตถธรรม 4 ประการ อันได้แก่ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน พระอภิธรรมเปรียบเสมือนแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา มีเนื้อหาสุขุมลุ่มลึก อันนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจในเรื่องธรรมชาติของชีวิต เรื่องของกรรมและการส่งผลของกรรม เรื่องภพภูมิต่าง ๆ เรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด และเรื่องของการปฏิบัติเพื่อให้พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ซึ่งเป็นจุดหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : การตีความพระอภิธรรม, พระเถระในพระพุทธศาสนา

ABSTRACT

Abhidhamma is the high technical content about Paramattha four factors, including psychological and mental factors form the metaphysics nirvana is like the essence of Buddhism. Have a deep and lead to a better understanding of the nature of life. The action and the result of the action of worlds landscape of the cycle of birth and death. And the conduct to escape the cycle of birth and death. Which is the ultimate goal of Buddhism.

Keywords: Abhidhamma Interpretation, Thai Elder Buddhist Monks

1. บทนำ

ในสมัยก่อน มีการเรียนเกี่ยวกับพระอภิธรรม ต่อมาเมื่อมีความคิดเห็นว่า พระธรรมจับยาก และได้รับการรื้อฟื้นมาสอนใหม่ในเรื่องนี้สมัยหลวงพ่อโชดก เพราะพระอภิธรรมมีคุณค่าต่อการเรียนรู้ ต่อความเข้าใจ แก่นแท้ของพระพุทธศาสนา อันจะทำให้มนุษย์หาคำตอบให้กับชีวิต ทั้งการดำรงชีวิตประจำวัน การทำหน้าที่การทำงานของตนเอง หรือการสร้างคุณค่า ให้กับชีวิตของตนเอง ด้วยการตัดสินใจบนฐานความรู้ที่ถูกต้อง แต่การศึกษาพระอภิธรรมในประเทศไทยนี้ แม้มีการเรียน

* ครูสอนปริยัติธรรมวัดราชโอรสารามราชวรวิหาร กรุงเทพมหานคร

** อาจารย์ประจำ ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

การสอนอยู่หลายแห่ง แต่ก็ถือว่า "มีอยู่น้อยมาก" เนื่องจากความลึกซึ้งของพระอภิธรรมประการหนึ่ง, อาจารย์ผู้สอนพระอภิธรรม ก็หาได้ยากประการหนึ่ง, ตำราพระอภิธรรมหลักสูตรย่อ ๆ ที่พอจะให้ประชาชนผู้มี เวลาไม่มากนักได้ศึกษาประการหนึ่ง และการเสียเวลามากในการเดินทางไปศึกษาพระอภิธรรมซึ่งประการหนึ่ง ล้วนเป็นข้อจำกัดต่อการเผยแผ่พระอภิธรรมทั้งสิ้น

การพัฒนาการ การศึกษาประวัติของพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนา จึงสามารถสืบค้นได้จากการแสดงความหมายของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผ่านวิญญูติทั้งสองนั้น การตีความจึงอยู่บนฐานของวิญญูติทั้งสองนี้ที่เป็นสื่อข้อความหรือความหมายจึงต้องตีความ เพื่อหาความหมายได้ทั้งจากกายวิญญูติ และวจีวิญญูติดังกล่าวเอง เพราะวิญญูติหรือสิ่งที่เขา ต้องการสื่อให้รู้ผ่านตาและหู นั้น ต้องอาศัยการตีความ เพื่อทำความเข้าใจวิญญูติ ที่แสดงผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ จึงไม่ใช่สิ่งที่ประกาศให้รู้ อย่างเดียวเท่านั้น หากแต่เป็นสิ่งที่ควรรู้ด้วยจากการศึกษาพบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงใช้วิธีสื่อความหมายทางวาจาหรือวจีวิญญูติเป็นส่วนมาก เพื่อถ่ายทอดสั่งสอนพระธรรมวินัย ที่พระองค์ได้ตรัสรู้แก่เวไนยสัตว์ทั้งหลายให้ได้รับรู้ และเข้าใจจนบรรลุธรรมขั้นสูงขึ้นไปตามลำดับ

2. พระอภิธรรมปิฎก

พระอภิธรรมปิฎก หรือเรียกสั้น ๆ ว่า พระอภิธรรม เป็นหมวดที่ประมวลพุทธพจน์อันเกี่ยวกับหลักธรรมที่เป็นวิชาการว่าด้วยเรื่องของปรมาตถธรรม (สภาวะธรรม) ล้วน ๆ ยกตัวอย่าง เช่น เมื่อกล่าวถึงบุคคลใด บุคคลหนึ่ง ทางพระอภิธรรมถือว่าบุคคลนั้นไม่มี มีแต่สิ่งที่ประชุมรวมกันของจิต เจตสิก รูป เท่านั้น ส่วนที่เรียกชื่อว่า นาย ก นาย ข นั้นเรียกโดยสมมติโวหารเท่านั้น ดังนั้น ธรรมะในหมวดนี้จึงไม่มีเรื่องราวของบุคคล เหตุการณ์ หรือสถานที่ซึ่งเป็นสิ่งสมมุติเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยเลยพระอภิธรรมปิฎกนี้มีอยู่ทั้งสิ้น 42,000 พระธรรมขันธ์ แบ่งออกเป็น 7 คัมภีร์ เรียกโดยย่อว่า สัง. วิ. ธา. ปุ. กะ. ยะ. ปะ. (หัวใจพระอภิธรรม) ได้แก่

1. **คัมภีร์ธัมมสังคณี** ว่าด้วยธรรมะที่ประมวลไว้เป็นหมวดเป็นกลุ่ม เรียกว่ากัณฑ์มี 4 กัณฑ์ คือ

- (1) จิตตวิภัติกัณฑ์ แสดงการจำแนกจิตและเจตสิกเป็นต้น
- (2) รูปวิภัติกัณฑ์ แสดงการจำแนกรูป
- (3) นิกเขปราสีกัณฑ์ แสดงธรรมที่เป็นแม่บท (มาติกา) ของปรมาตถธรรม
- (4) อัตถุทธากัณฑ์ แสดงการจำแนกเนื้อความตามแม่บทของปรมาตถธรรม

2. **คัมภีร์วิภังค์** แสดงการจำแนกปรมาตถธรรมออกเป็นข้อๆ แบ่งออกเป็น 18 วิภังค์เช่น จำแนกขันธ์ เรียกว่า ขันธ์วิภังค์

3. **ธาตุกถา** แสดงการจัดหมวดหมู่ของปรมาตถธรรมโดยสังเคราะห์ด้วยธาตุ(ธรรมชาติที่ทรงไว้ซึ่งสภาพของตน)

4. **คัมภีร์บุคคลบัญญัติ** ว่าด้วยบัญญัติ 6 ประการและแสดงรายละเอียดเฉพาะบัญญัติอันเกี่ยวกับบุคคล

5. **คัมภีร์กถาวัตถุ** ว่าด้วยคำถามคำตอบประมาณ 219 ข้อ อันถือเป็นหลักในการตัดสินพระธรรมวินัย

6. **คัมภีร์ยมก** ในคัมภีร์นี้จะยกหัวข้อปรมัตถธรรมขึ้นวินิจฉัยด้วยวิธีถามตอบโดยตั้งคำถามย้อนกันเป็นคู่ๆ

7. **คัมภีร์มหาปฎิฐาน** แสดงเหตุปัจจัยและแสดงความสัมพันธ์อันเป็นเหตุเป็นผลที่อิงอาศัยซึ่งกันและกันแห่งปรมัตถธรรมทั้งปวงโดยพิสดาร

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น 3 หมวด คือพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก เป็นการรวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่เวไนยสัตว์ในระหว่างการทำเพ็ญพุทธกิจ 45 พรรษา ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานประวัติการเกิดขึ้นของหลักคำสอน 2 หมวดข้างต้น คือ พระวินัย กับพระสุตตว่ามีมาตั้งแต่คราวสังคายนาครั้งที่ 1 ซึ่งเป็นที่ยอมรับร่วมกันในหมู่ผู้รู้ชาวพุทธ แต่การอ้างหลักคำสอนที่เรียกว่า “พระอภิธรรมปิฎก” ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของพุทธวจนะกลับยังไม่เป็นที่ตกลงร่วมกันได้ เนื่องจากความไม่ชัดเจนของหลักฐานทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ประกอบอื่นๆ ประเด็นถกเถียงเกี่ยวกับพระอภิธรรมปิฎกว่าเป็นพุทธวจนะหรือไม่นี้ ได้รับความสนใจในหมู่นักศึกษา ชาวพุทธมาตั้งแต่อดีต เหตุผลของฝ่ายไม่เห็นด้วยกับการอ้างพระอภิธรรมปิฎกว่าเป็นพุทธดำรัสก็คือ ในคราวปฐมสังคายนามีการแบ่งคำสอนออกเป็นเพียง 2 หมวดคือพระวินัยปิฎกกับพระสุตตันตปิฎกเท่านั้น ไม่ปรากฏพระอภิธรรมปิฎกอยู่เลย ประวัติศาสตร์ของพระอภิธรรมที่เถรวาทนับถืออยู่นี้ปรากฏชัดเจนขึ้นในคราวสังคายนาครั้งที่ 3 โดยมีหลักฐานชิ้นสำคัญชื่อ “คัมภีร์กถาวัตถุ” อันเป็นส่วนหนึ่งของพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นผลงานรจนาของพระโมคคัลลีบุตรติสสเถระผู้เป็นประธานในการสังคายนา ซึ่งมีการอธิบายกันว่า ก่อนหน้านั้นมีคัมภีร์พระอภิธรรมปิฎกที่สืบทอดกันมาแล้ว 6 คัมภีร์ พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระรจนา “กถาวัตถุ” (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), 2543 : 83)

สรุปแล้ว พระอภิธรรมก็คือธรรมะหมวดที่ 3 ในพระไตรปิฎกที่สอนให้รู้จักธรรมชาติอันแท้จริงที่มีอยู่ในตัวเราและสัตว์ทั้งหลายอัน ได้แก่จิต เจตสิก รูป และรู้จักพระนิพพานซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายอันสูงสุดในพระพุทธศาสนา

3. ประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรมปิฎก

พระอรธรรคกถาจารย์เล่าประวัติความเป็นมาของพระอภิธรรมปิฎกไว้มีใจความว่าหลังจากพระผู้มีพระภาคตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว 3 สัปดาห์ ในสัปดาห์ที่ 4 ทรงพิจารณาพระอภิธรรม 7 คัมภีร์นี้ติดต่อกันตลอด 7 วัน ณ รัตนฆรเจดีย์ บริเวณต้นพระศรีมหาโพธิ์ที่ตรัสรู้หลังจากตรัสรู้แล้ว 7 พรรษา ทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์ ณ คุ้งไม้คันทามฤกษ์ เขตกรุงสาวัตถี แล้วเสด็จไปจำพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ประทับ ณ บันฑุกัมพลศิลาอาสน์ของท้าวสักกะ ซึ่งอยู่ภายใต้ต้นปาริชาติ ได้ทรงแสดงพระอภิธรรม 7 คัมภีร์ โปรดพระพุทธรูปรดาที่ไปอุบัติเป็น สันตสุลิตเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นดุสิตและทวยเทพจากหมื่นจักรวาล ตลอดไตรมาส (อภิ.ธ. (ไทย) 36/ บทนำ/ 7-8) คือ

ทรงแสดงฉัหมสังคณี 12 วัน

ทรงแสดงวิงค์ 12 วัน

ทรงแสดงธาตุกถา 6 วัน

ทรงแสดงบุคคัลบัญญัติ 7 วัน

ทรงแสดงกถาวัตถุ 10 วัน

ทรงแสดงยมก 12 วัน

ทรงแสดงปฎิฐาน 25 วัน

การเกิดขึ้นของพระอภิธรรมปิฎกนั้น ในคำแนะนำพระคัมภีร์อภิมมาวตาร ได้กล่าวถึง การเกิดขึ้นของพระอภิธรรมปิฎกไว้ตอนหนึ่งว่า....

“ส่วนพระอภิธรรมปิฎกนั้น แม้จะเกิดขึ้นภายหลัง เมื่อคราวตติยสังคายนา แต่ ก็ได้ นำพระพุทฺทพจน์ในพระสูตรต้นตปิฎกมาเป็นฐาน กล่าวถึงสภาวะธรรมคือ ชันธ ธาตุ อายตนะ ฯลฯ ล้วน ๆ อย่างเป็นระบบ จึงเป็นปรัชญาธรรมที่ลุ่มลึก สุขุม คัมภีร์ภาพ ยากจะศึกษาให้เข้าใจทะลุปรุโปร่ง” (พระพุทฺททตฺตเถระ, 2537: 38)

หลังจากที่พระพุทฺทองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงทบทวนธรรมที่ได้ตรัสรู้กระทั่งทรงแน่วพระทัยว่าธรรมนั้น เป็นสังขธรรมที่ไม่เคยมีผู้ใดเคยรู้เห็นมาก่อน จึงทรงตัดสินใจ พระทัยในการที่จะประกาศพระสัทธรรมให้ปรากฏ เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก โดยในระยะเวลา 6 พรรษาแรกของการประกาศพระพุทฺทศาสนา พระพุทฺทองค์ยังไม่ได้ตรัสสอนพระอภิธรรมแก่ผู้ใด เพราะเป็นธรรมที่เกี่ยวข้องกับปรมาตมธรรมล้วนๆ ยากแก่การที่จะอธิบายให้เข้าใจได้โดยง่าย บุคคลที่จะรับอรรถรสของพระอภิธรรมได้นั้น ต้องเป็นบุคคลที่ประกอบด้วยศรัทธาอันมั่นคง และได้เคยสั่งสมบารมีอันเกี่ยวกับปัญญาในเรื่องนี้มาบ้างแล้วแต่กาลก่อน แต่ในช่วงต้นของการประกาศพระพุทฺทศาสนานั้น คนส่วนใหญ่ยังมีศรัทธาและมีความเชื่อในพระพุทฺทศาสนาน้อย ยังไม่พร้อมที่จะรับคำสั่งสอนเกี่ยวกับปรมาตมธรรม ซึ่งเป็นธรรมอันลึกซึ้งได้ พระพุทฺทองค์จึงทรงยังไม่แสดงให้ทราบ เพราะหากทรงแสดงไปแล้ว ความสงสัยไม่เข้าใจหรือความไม่เชื่อย่อมจะเกิดแก่มหาชนเหล่านั้น เมื่อมีความสงสัยไม่เข้าใจหรือไม่เชื่อแล้ว ก็จะเป็นเหตุให้เกิดการดูหมิ่นดูแคลนต่อพระอภิธรรมได้ ซึ่งจะ เป็นผลร้ายมากกว่าผลดี (วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, 2546: 17-18)

เมื่อเวลาผ่านไปล่วงถึงพรรษาที่ 7 พระพุทฺทองค์ จึงได้ทรงแสดงพระอภิธรรมเป็นครั้งแรก โดยเสด็จขึ้นไปจาพรรษาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อทดแทนคุณของพระมารดาด้วยการแสดงพระอภิธรรมเทศนาโปรดพระพุทฺทมารดา ซึ่งสิ้นพระชนม์ไปตั้งแต่ประสูติพระองค์ได้ 7 วัน (สมเด็จพระสังฆราช (ปุสฺสเทว), 2538: 13-16) และได้อุบัติเป็นเทพบุตรอยู่บนสวรรค์ชั้นดุสิตมีพระนามว่า “**สันดุสิตเทพบุตร**” ในการแสดงธรรมครั้งนี้ ได้มีเทวดาและพรหมจากหมื่นจักรวาลจำนวนหลายแสนโกฏิ มาร่วมฟังธรรมด้วย โดยมีสันดุสิตเทพบุตรเป็นประธาน ณ ที่นั้น พระพุทฺทองค์ทรงแสดงพระอภิธรรม แก่เหล่าเทวดาและพรหมด้วย **วิถถารณีย์** คือ แสดงโดยละเอียดพิศดาร ตลอดพรรษากาล (3 เดือนเต็ม) (วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ, 2546:18)

สำหรับในโลกมนุษย์นั้น พระองค์ได้ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรเป็นองค์ แรก คือในระหว่างที่ทรงแสดงธรรมอยู่บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้นพอได้เวลาบิณฑบาต พระองค์ก็ทรงเนรมิตพุทฺทนิมิตขึ้นแสดงธรรมแทนพระองค์ แล้วพระองค์ก็เสด็จไปบิณฑบาตในหมู่ชนชาวอูตตรกुरु เมื่อ

บิณฑบาตเสร็จแล้วก็เสด็จไปยังป่าไม้จันทน์ซึ่งอยู่ในบริเวณป่าหิมวันต์ใกล้กับสระ อนินดาตเพื่อเสวยพระกระยาหาร โดยมีพระสารีบุตรเถระมาเฝ้าทุกวัน หลังจากที่ทรงเสวยแล้วก็ทรงสรุปเนื้อหาของพระอภิธรรมที่พระองค์ได้ทรงแสดงแก่เหล่าเทวดาและพรหมให้พระสารีบุตรฟังวันต่อวัน (**พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่พระสารีบุตรด้วย สังเขปนัย คือ แสดงอย่างย่อ**) เสร็จแล้วพระองค์จึงเสด็จกลับขึ้นสู่ดาวดึงส์เทวโลกเพื่อแสดงธรรมต่อไป ทรงกระทำเช่นนี้ทุกวันตลอด 3 เดือน เมื่อการแสดงพระอภิธรรมบนเทวโลก จบสมบูรณ์แล้วการแสดงพระอภิธรรมแก่พระสารีบุตรก็จบสมบูรณ์ด้วยเช่นกัน เมื่อจบพระอภิธรรมเทศนาเทวดาและพรหม 800,000 โภกวิได้บรรลุธรรม และสันตสิตเทพบุตร (พุทธมารดา) ได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันบุคคล

ภายหลังที่พระพุทธองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วในวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ภายหลังจากถวายพระเพลิงได้ 52 วัน ท่านมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ พระอานนทเถระ พร้อมด้วยพระอรหันต์รวมทั้งสิ้น 500 องค์ ซึ่งล้วนเป็นปฏิสัมภิทักปิตตะ ฉฬภิญโญ และเตวชีชะ ได้ช่วยกันทำสังคายนาพระธรรมวินัย 84,000 พระธรรมชั้น และได้กล่าวยกย่องพระอภิธรรมว่าเป็นหมวดธรรมที่สำคัญมากของพระพุทธศาสนาการทำสังคายนาครั้งนี้ มีพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นศาสนูปถัมภก

คัมภีร์อรรถกถาอัฐสาลินี ธรรมสังคณี อภิธรรมปิฎกได้แสดงไว้ว่า จริงอยู่ ปาฏิหาริย์ที่พระองค์ทรงทำที่มหาโพธิ์บัลลังก์ก็ดี ทำสมาคมแห่งพระญาติก็ดี ที่สมาคมปาฏิสาบุตรก็ดี ทั้งหมดได้เป็นเช่นกับยมกปาฏิหาริย์ที่ทำที่ควงไม้คันทามพฤษ์นั้นและ ครั้งทรงทำปาฏิหาริย์อย่างนี้แล้ว จึงเสด็จลงจากอากาศแล้วเสด็จจกรมตลอดสี่ปดาห์ ในระหว่างแห่งบัลลังก์และสถานที่อึ่งพระองค์ประทับยืนอยู่แล้ว ก็ใน 21 วันเหล่านี้ แม้วันหนึ่ง รัตมีทั้งหลายมิได้ออกจากสรีระของพระศาสดา แต่ในสี่ปดาห์ที่ 4 ทรงประทับนั่งในเรือนแก้วในทิศพายัพ ชื่อว่า เรือนแก้วมิใช่เรือนที่สำเร็จด้วยรัตนะ แต่บัณฑิตพึงทราบสถานที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพิจารณาปรณทั้ง 7 ว่าเป็นเรือนแก้ว

บรรดาปรณทั้ง 7 นั้น แม้เมื่อทรงพิจารณาธรรมสังคณี รัตมีทั้งหลายก็มีชานออกไปจากพระสรีระ เมื่อพิจารณาวิภังคปรณ ธาตุกถา ปุคคัลบัญญัติ กถาวัตตุปรณ และยมปรณ รัตมีทั้งหลายก็มีได้ชานออกไปจากพระสรีระ แต่เมื่อใด ก้าวลงสู่มหาปรณเริ่มพิจารณาว่า เหตุปัจจโย อารมมณปัจจโย ฯเปฯ อวิคตปัจจโย ดังนี้ เมื่อนั้น สัพพัญญุตญาณ โดยความเป็นอันเดียวกันของพระผู้มีพระภาคเจ้าพิจารณาสมันตปฏิฐาน 24 ประการ ย่อมได้โอกาส (ช่อง) ในมหาปรณนั้นแหละ เปรียบเหมือนปลาใหญ่ ชื่อว่า ติมिरปิงคละ ย่อมได้โอกาสโดยความเป็นอันเดียวกันในมหาสมุทรอันลึก 84,000 โยชน์นั้นและ ฉันได พระสัพพัญญุตญาณก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมได้โอกาสในมหาปรณ โดยความเป็นอันเดียวกันนั้นแหละ

เมื่อพระศาสดา ทรงพิจารณาอันละเอียดสุขุมตามความสบาย ด้วยพระสัพพัญญุตญาณ ซึ่งมีโอกาส (ช่อง) อันได้แล้วอย่างนี้ พระฉัพพรรณรังสี (รัตมี 6 ประการ) คือ นิละ (เขียวเหมือนดอกอัญชัน) ปิตะ (เหลืองเหมือนหรรดล) โลติตะ (แดงเหมือนตะวันอ่อน) โอทาทะ (ขาวเหมือนแผ่นเงิน) มัญญะภูระ (สีหงสบาท เหมือนดอกหงอนไก่) ประภัสสร (เลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก) ก็ชานออกจากพระสรีระ (พระไตรปิฎกฉบับประชาชน, 2536: 32-34)

สรุปได้ว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงพระอภิธรรมนี้ในพรรษาที่ 7 นับจากตรัสรู้ ครั้งเมื่อพระองค์เสด็จไปโปรด พระพุทธมารดาที่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระองค์เสด็จไปประทับเหนือบัลลังก์มณฑลสิลาอาสน์ ภายใต้ต้นปาริชาติ พระอินทร์ทราบจึงรีบเสด็จไปยังภพดุสิตอันเป็นที่สถิตของพระสิริมาหามายาแล้วกราบทูล พระสิริมาหามายาทรง สดับและทรงโสมนัสจึงเสด็จจากภพดุสิตไปภพดาวดึงส์ พระพุทธเจ้าทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาตรัสเชิญพระ สิริมาหามายาพุทธมารดาให้เข้าไปใกล้ ให้เป็นประธานแก่เทพดาทั้งหลาย แล้วจึงโปรดประทานพระธรรมเทศนา อภิธรรม 7 คัมภีร์ เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 ตามลำดับจนครบสามเดือน ในวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11

4. การตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ในครั้งพุทธกาล แม้พระสมมาสัมพุทธเจ้าจะยังทรงพระชนมอยู่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะไม่มี ความเข้าใจผิดคลาดเคลื่อนไป จากที่พระสมมาสัมพุทธเจ้าสอน และความเข้าใจผิดที่เกิดขึ้นนั้น มีทั้งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติเป็นความเข้าใจที่เกิดเองโดยอัตโนมัติ ไม่ได้ตั้งใจที่จะให้เกิดความเข้าใจผิดเช่นนั้น เพราะขณะที่เกิดความเข้าใจขึ้นนั้นไม่ว่าจะผิดหรือถูกไม่ใช่เรื่องง่ายนักที่จะรู้ว่าเป็นความเข้าใจที่ถูกต้อง (วิ.มหา. (บาลี) 1/17-24/32-42, วิ.ม. (ไทย) 1/17-24/17-31) และทั้งที่ตั้งใจจะละเมียดด้วยไม่แน่ใจว่าเป็นความผิดหรือไม่ (วิ.มหา. (บาลี) 1/49/62, วิ.มหา. (ไทย) 1/49/217)

ในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น มีการตีความธรรมวินัย มาโดยตลอดตั้งแต่ครั้งพุทธกาล จนถึงยุคปัจจุบันและจะยังคงมีอยู่ต่อไปในอนาคต การตีความธรรมวินัย จะยิ่งปรากฏมากขึ้น ในรูปแบบต่างๆ ตามวิวัฒนาการ ของวิทยาการสมัยใหม่และสภาพสังคมมนุษย์ ที่เปลี่ยนไปนัยสำคัญ ที่แสดงให้เห็น ถึงการตีความพระธรรมวินัย

เมื่อมีเหตุการณ์ลักษณะนี้ เกิดขึ้นพระสมมาสัมพุทธเจ้า จะทรงเป็นผู้วินิจฉัยการกระทำที่เกิดจากความเข้าใจเช่นนั้น ๆ ว่าผิดหรือถูก ตามพุทธประสงค์โดยทรงชี้ให้เห็นถึงวัตถุประสงค์ของพระองค์ อย่างชัดเจนพร้อมทั้งยังได้ทรงให้เกณฑ์ในการวินิจฉัยไว้ด้วยในภายหลัง ดังนั้นการเข้าใจผิดหรือการตีความผิดที่เกิดขึ้นครั้งพุทธกาลจึงยุติลง ได้โดยง่ายและไม่ทำให้เกิดการแตกแยกกัน เพราะการตีความต่างกันมากนักเพราะแม้บางกรณีดูเหมือนว่าตอนนั้นจะไม่สามารถปรองดองกันได้ แต่ในที่สุดแล้วแต่ด้วยมีมติที่เป็นพุทธวินิจฉัยวางไว้ เป็นแนวทางวินิจฉัยแล้ว จึงสามารถปรองดองและเป็นที่ยึดถือกันได้เช่นกรณีของภิกษุชาวโกสัมพีที่ทะเลาะกัน ระหว่างพระวินัยธรกับพระธรรมกถึก เรื่องน้ำที่เหลือไว้ในห้องน้ำ

เมื่อมีการตีความผิดหรือความเข้าใจผิดเกิดขึ้นในครั้งพุทธกาลพระสมมาสัมพุทธเจ้าในฐานะเป็นศาสดาจึงเป็นผู้ทรงวินิจฉัยตัดสิน การพิจารณาถึงข้อความที่มีการตีความผิดจึงมีพระสมมาสัมพุทธเจ้าเป็นศูนย์กลางตั้งข้อความที่ภิกษุสาวกมักกล่าวถึงความข้อนี้อยู่เสมอว่า “ธรรมทั้งหลายของพวกข้าพระองค์มีพระผู้มีพระภาคเป็นต้นเดิมเป็นผู้แนะนำเป็นที่พึ่ง” (ส.สพ. (บาลี) 18/239/173, ส.สพ. (ไทย) 18/239/142)

ในพระไตรปิฎก และอรรถกถาธรรมบททุกทกนิกาย มีข้อความที่ทำให้ต้องตีความคือข้อความที่แสดงถึงคำพูดของผู้บรรลุธรรมขั้นสูงสุด แล้วที่กล่าวแสดงเป็นนัยให้รู้ว่าท่านได้เป็นพระ

อรหันต์แล้ว กรณีเช่นนี้ แม้จะไม่ใช่เป็นการตีความคัมภีร์งานเขียน เช่น ปัจจุบันแต่เป็นการตีความจากพฤติกรรมการแสดงออกทางกายและวาจาของผู้บรรลุขั้นสูงสุด แล้วเป็นลักษณะการตีความ ในยุคที่ไม่มีคัมภีร์ที่เป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ปัจจุบันมีกรณี เช่นนี้ มากในวรรณกรรมทางพุทธศาสนา ส่วนมากจะเป็นคำพูดของผู้เป็นพระอรหันต์แล้ว ที่แสดงเป็นนัยให้รู้ถึงความเป็นอรหันต์การเป็นพระอรหันต์ ดังกล่าวนี้อธิบายว่าเป็นสิ่งเฉพาะตนคนอื่นไม่สามารถรับรู้ถึงภาวะเช่นนี้ได้ นอกจากผู้ที่ได้เป็นพระอรหันต์ด้วยกันเท่านั้น ผู้ที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์เมื่อได้ยินได้ฟังถ้อยคำที่เป็นนัยบ่งชี้ถึงความ เป็นพระอรหันต์ของผู้ใดผู้หนึ่ง จึงยังไม่เชื่อและมีความสงสัยในคำพูดนั้น ซึ่งถือว่าหากไม่เป็นพระอรหันต์จริงแล้วพูดเป็นนัยให้รู้ว่าตนเป็นอรหันต์นั้น มีความผิดตามพุทธบัญญัติกำกับเรื่องนี้ไว้

ดังนั้นการตีความในพระพุทธศาสนาเถรวาทหลังพุทธกาล โดยเฉพาะในยุคที่ยังไม่มีคัมภีร์ ที่เป็นรูปเล่มจึงถือเอาตามพุทธบัญญัติ ที่ทรงจำกันสืบมาจะไม่มี การตีความที่นอกเหนือไปจากนั้น และถือปฏิบัติกันสืบมาจนปัจจุบันเช่นนี้ ถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะที่เด่นชัดที่สุดของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้ว

5. หลักการตีความตามนัยพระอภิธรรมปิฎก

อภิธรรมปิฎก มีลักษณะสำคัญตามนัยที่อรรถกถาจารย์จัดไว้ คือ เป็นการเสนอเนื้อหาสาระของแก่นธรรมล้วนๆ เพื่อปลดเปลื้องความสำคัญว่า มีตัวตนมีข้อความกล่าวถึงการกำหนด สิ่งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรมตามความเป็นจริง เพื่อให้คลายความกำหนัดความโกรธ ความหลงเป็นขั้นพัฒนาตามปัญญา เพื่อขจัดกิเลสที่ละเอียด ในสันดาน ในขั้นเด็ดขาดอภิธรรมปิฎก จึงมีเป้าหมายคือ เป็นเครื่องห้ามป้องกันละความเศร้าหมอง ที่เกิดจากความเห็นผิดไม่ให้เกิดฟุ้งซ่าน คลาดเคลื่อนจากความจริงแห่งธรรม (วิ.มหา.อ. 1/21-25) หากจัดตามวงศ์ศตฺตฺถุสสาสน์ อภิธรรมปิฎกจะจัดอยู่ในวैयाकरणเพราะเป็นการจำแนกแยกแยะอธิบายธรรม ที่ไม่ได้อยู่ใน 8 ประเภทที่เหลือมีลักษณะการจำแนก องค์ธรรมทั้งที่เป็นการสังเคราะห์ สรุปลักษณะ จำแนกที่เป็นแก่นหรือรากฐานของธรรม ที่เป็นบัญญัติสมมติเรียก เพื่อให้สื่อให้เข้าใจกันที่เป็นเกณฑ์ตัดสินธรรมที่เป็นคู่เหตุ และผลและทั้งที่องค์รวมหรือชี้ให้เห็นถึง ความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และกันของธรรมหลักการตีความนัยแห่งอภิธรรมปิฎกพอสรุปสาระสำคัญได้ ดังนี้

1) การตีความโดยการสังเคราะห์ เป็นลักษณะของข้อความ ในอัมมสังคณีปกรณ์ที่สังเคราะห์ประมวลธรรมย่อลงเหลือ 3 (ติกะ) เช่น ธรรมที่เป็นกุศลธรรม ที่เป็นอกุศลและธรรมที่ไม่เป็นทั้งกุศลและอกุศล (ซึ่งมุ่งกล่าวถึงสภาวะจิต 3 ระดับ) (อภิ.ส. (บาลี) 34//1/1, อภิ.ส. (ไทย) 34//1/1) เป็นต้น และ 2 (ติกะ) เช่นธรรมที่เป็นเหตุและธรรมที่ไม่เป็นเหตุ เป็นต้น

พร้อมทั้งอธิบายความหมายขององค์ธรรม แต่ละองค์เป็นการอธิบายองค์ธรรมโดยใช้คำที่เป็นโวพจน์กัน ทำให้เห็นองค์ธรรมหนึ่ง ๆ นั้นมีชื่อเรียกหลากหลายตามบริบทหรือเป้าประสงค์ ในการแสดง ในแต่ละแห่งเป็นการประมวลองค์ธรรมเดียวกัน แต่ตรัสแสดงไว้ในต่างกรรมต่างวาระกันมากล่าวรวมไว้ในที่เดียวกัน เช่น

ปัญญาภิรียา ที่รู้ชัดความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรม ความกำหนดหมายความ เข้าไป กำหนดความเข้าไปกำหนด เฉพาะภาวะที่รู้ภาวะ ที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความคันคิด ความใคร่ครวญปัญญา เหมือนแผ่นดินปัญญา เครื่องทำลายกิเลสปัญญา เครื่องนำทาง ความเห็นแจ้ง ความรู้ชัดปัญญาเหมือนปฏิภาณปัญญาปัญญาปริยปัญญาพละ ปัญญาเหมือนศาสตรา ปัญญาเหมือนปราสาทความสว่าง คือ ปัญญาแสงสว่าง คือปัญญาปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือน ดวงแก้ว ความไม่หลงความวิจยธรรม ความเห็นชอบ ในสมัยนั้นได้ชื่อว่า สัมมาทิฐิ มีใน สมัยนั้น

2) การตีความโดยการวิเคราะห์ เป็นลักษณะของข้อความ ในคัมภีร์วิวัฏฏ์ปกรณ์ที่ เน้น การวิเคราะห์ จำแนกแยกแยะ องค์ธรรม เช่น ชันธ อายตนะ ธาตุ เป็นต้น ทั้งในการนิยาม ความหมาย และจำแนกออกเป็นประเภทต่างๆ โดยใช้หลักการ ในคัมภีร์ธรรมสังคณีปกรณ์ เป็น กรอบ ในการวิเคราะห์หรือออกเป็นหมวดมีหมวดละ 1 เป็นต้น เช่น “รูปชันธหมวดละ 1 คือรูปทั้งหมด เป็นเหตุเป็นอเหตุกะ เป็นเหตุวิปยุต เป็นสัปปัจจัยยะ ปันสังขตะ เป็นรูปเป็นโลกิยะ เป็นสาสวะ...” (อภิ.วิ (บาลี) 35/33/17, อภิ.วิ (ไทย) 35/33/1) และจำแนกวิเคราะห์ด้วยติกมาติกาเช่น รูปชันธ เป็นอภยากถตชันธ 4 (เบื้องปลาย) เป็นกุศลก็มี เป็นอกุศลก็มี เป็นอภยากถตก็มี ชันธ 2 (เบื้องต้น) กล่าวไม่ได้ว่า แม้เป็นสุขเวทนาสัมปยุต แม้เป็นทุกขเวทนาสัมปยุต แม้เป็นอทุกขมสุขเวทนาสัมปยุต ชันธ 3 (เบื้องปลาย) เป็นสุขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นทุกขเวทนาสัมปยุตก็มี เป็นอทุกขมสุขเวทนา สัมปยุตก็มี...” (อภิ.วิ (บาลี) 35/85/71, อภิ.วิ (ไทย) 35/85/66)

3) การตีความโดยการชี้ให้เห็น ถึงแก่นแท้เป็นลักษณะ ของการอธิบาย ในคัมภีร์ธาตุ ปกรณ์ ที่มุ่งกล่าวถึงความเป็นจริง ตามสภาวะหรือธรรมชาติขององค์ธรรม ด้วยจำแนกให้เห็นว่า องค์ธรรมใดบ้าง ที่สามารถสงเคราะห์เข้าด้วยกันและสงเคราะห์เข้าด้วยกัน ไม่ได้โดยใช้องค์ธรรม คือชันธอายตนะและธาตุเป็นกรอบ ในการสงเคราะห์และนำเอาองค์ธรรม ในคัมภีร์ธรรมสังคณี ปกรณ์ทั้งหมด เป็นเนื้อหา ในการสงเคราะห์เข้า ในชันธอายตนะและธาตุ ดังกล่าว เช่น ข้อความว่า “รูปชันธสงเคราะห์ได้ด้วยชันธอายตนะธาตุเท่าไร? รูปชันธสงเคราะห์ได้ด้วยชันธ 1 อายตนะ 11 ธาตุ 11 สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชันธ อายตนะธาตุเท่าไร? สงเคราะห์ไม่ได้ด้วยชันธ 4 อายตนะ 1 ธาตุ 7” การตีความ ในลักษณะนี้ เรียกว่า “โอตรนหาระ” ตามนัยแห่งคัมภีร์เนตติปกรณ์

4) การตีความโดยการใชภษาเชิงบัญญัติ เป็นลักษณะของคัมภีร์บุคคลบัญญัติปกรณ์ ที่ บอกให้ทราบว่ ในที่สุดแล้วชื่อเรียกองค์ธรรมทั้งหลาย มีคว่ำชันธเป็นต้นนั้น เป็นเพียงบัญญัติทาง ภษา เพื่อใช้ในการสื่อสาร ให้เข้าใจกันเท่านั้น เป็นการสมมติทางภษาเพื่อเรียกตามลักษณะของ ความเป็นจริง หรือตามคุณสมบัติของบุคคลหรือสรรพสิ่งออกเป็นประเภทต่างๆ หลายประเภท เช่น การบัญญัติธรรมที่เป็นหมวดเป็นหมู่เดียวกันว่า “ชันธ” การบัญญัติธรรมที่เป็นบ่อเกิดว่า “อายตนะ” การบัญญัติธรรมที่ทรงตัวอยู่ว่า “ธาตุ” การบัญญัติธรรมที่เป็นความจริงว่า “สัจจะ” เป็นต้น ตาม นัยแห่งคัมภีร์เนตติปกรณ์ เรียกการตีความเช่นนี้ว่า “บัญญัติหาระ”

5) การตีความโดยหลักการวิภาษวาทเป็นลักษณะการตีความตามนัยแห่งคัมภีร์กถาวัตถุ ปกรณ์ ที่มีเนื้อหามุ่งตรวจสอบและวินิจฉัยความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับคำสั่งสอนของพระสัมมาสัม

พุทธเจ้าว่า อันไหนเป็นความเข้าใจที่ถูกต้องและอันไหนเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง โดยการจำแนกแยกแยะด้วยหลักเหตุผลที่ประกอบด้วย ข้อเสนอข้อโต้แย้งและข้อสรุป เพื่อชำระตรวจสอบข้อเห็นผิด ให้เป็นความเห็นที่ถูกต้องตามธรรมวินัย วิธีการตีความเช่นนี้ ตามนัย แห่งคัมภีร์เนตติปกรณ์ เรียกว่า โสณหาระ

ซึ่งนอกจากเป็นวิธีการตีความแล้ว ยังเป็นตรวจสอบความรู้ ทั้งทางด้านปริยัติและด้ายปฏิบัติ เกี่ยวกับองค์กรธรรมต่างๆ อีกด้วย ข้อความ ในคัมภีร์กถาวัตถุปกรณ์นี้ ถือว่าเป็นการใช้เหตุผลในการอธิบายความตีความ ในพระพุทธานุศาสนาน ในยุคหลังพุทธกาล ที่มีการแข่งขันชิงไหวชิงพริบในด้านเหตุผล

6) การตีความ โดยแสดงธรรม ที่เป็นคู่กันเป็นลักษณะ การตีความตามนัยแห่งคัมภีร์ยมกปกรณ์ เป็นการอธิบายเห็นว่า คำสอนไหนเป็นกุศลและคำสอนไหนเป็นอกุศล โดยชี้ให้เห็นว่า อะไรเป็นมูลหรือรากเหง้าแห่งความเป็นกุศลและอกุศลนั้น เรียกว่ากุศลมูล ได้แก่ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลงและอกุศลมูล ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ซึ่งถือได้ว่า สามารถใช้เป็นเกณฑ์ตัดสินความเป็นกุศลและอกุศลได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งลักษณะการอธิบาย ในคัมภีร์เป็นการถาม (ปุจฉา) และการตอบ (วิสัชนา) คัมภีร์ยมกปกรณ์ ได้แสดงถึงมูลชั้นธายตนะธาตุ สัจจะสังขาร อนุสัยจิตธรรมและอินทรีย์โดยความเป็นคู่ (อภิ.ย. (บาลี) เล่ม 38-39, อภิ.ย. (ไทย) เล่ม 38-39) ตามนัยแห่งคัมภีร์เนตติปกรณ์ และปฏิญโกปเทศ เรียกการตีความ เช่นนี้ว่า “โอตรณหาระ” และ “นัย”

7) การตีความ โดยการเชื่อมโยงแบบบูรณาการ เป็นลักษณะการตีความ ตามนัยแห่งคัมภีร์ปฏิฐานปกรณ์ ที่แสดงจำแนกธรรมมีกุศลเป็นต้น ด้วยความเป็นปัจจัยเพื่ออธิบาย เชื่อมโยงธรรมทั้งหลายที่มีความเกี่ยวข้อง เนื่องกันในฐานะใดบ้าง มีนัยพิสดารเป็นเอนกอนันต์ เป็นการอธิบายความเป็นไปแห่งธรรมทั้งหลาย ที่มีความเกี่ยวข้องกัน ในลักษณะต่างๆ และการเกี่ยวข้องกันนั้น มีชื่อเรียกการเกี่ยวข้องกัน ด้วยพระพุทธรองค์ ตรัสเรียกว่า “สมันตปฏิฐาน” ประการ มีเหตุปัจจัยเป็นต้น

6. การตีความพระอภิธรรมของพระเถระในพระพุทธานุศาสนาน

การตีความพระอภิธรรมในพระพุทธานุศาสนานของท่าน พุทธทาสภิกขุ เห็นว่า การศึกษาคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สามารถศึกษาได้ครบถ้วนในพระสูตรต้นตปิฎก พระไตรปิฎกในส่วนที่เป็นอภิธรรมปิฎก ท่านเสนอให้ตัดทิ้งบ้างก็ได้ เราก็ยังสามารถศึกษาพุทธธรรมได้ อย่างไม่รู้ก็ตาม แม้ในกลุ่มผู้ศึกษาพุทธศาสนา หรือนักปราชญ์ชาวพุทธศาสนา จะมีความเห็นต่างกันบ้าง เป็นสิ่งที่ควรรับฟังไว้ แต่จะเชื่อหรือยอมรับหรือไม่เป็นอีกประเด็นหนึ่ง ฉะนั้น ลักษณะการศึกษาพุทธศาสนาที่ควรจะเป็น คือ ควรศึกษาตามคัมภีร์ หรือหลักฐาน เอกสารต่าง ๆ เท่าที่มีสืบทอดมาถึงเรา ทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถา ตลอดถึงคัมภีร์อื่น ๆ ไม่ควรที่จะตัดทิ้งหรือมองข้ามละเลยคัมภีร์ใด ๆ หรือส่วนใดส่วนหนึ่งของคัมภีร์ไป เพราะเราเองตัดสินไม่ได้เช่นกันว่า ส่วนไหนใช่หรือไม่ใช่คำสอนใน

พระพุทธศาสนา แต่ภาพรวมของเนื้อหาคัมภีร์ทั้งหมดเป็นตัวเปิดเผยถึงความจริงของตัวมันเอง คัมภีร์ดังกล่าวนี้ จึงเป็นปรกณ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือในการสืบค้นหาคำสอนหรือสาสนะ

การตีความนั้นได้เกิดขึ้นมาพร้อมกับมนุษย์ที่สามารถใช้ความคิดกับภาษา (Logos-Logic) เพราะเมื่อมนุษย์รู้จักใช้ภาษาเพื่อสื่อสารข้อคิดกัน การตีความภาษานั้นย่อมเกิดขึ้นตามมา เพียงแต่ว่าในช่วงแรก มนุษย์ยังไม่มีรูปแบบหรือวิธีการตีความที่เป็นระบบและเป็นรูปธรรมชัดเจน เช่นในปัจจุบัน กระนั้นก็ตาม มนุษย์ยังสามารถใช้ภาษาสื่อความหมายให้เป็นที่เข้าใจกันและตรงกัน ได้จนเป็นความเคยชิน จึงไม่รู้สึกรว่าจะต้องมีการตีความหมายกันอีก และหากมีความเข้าใจอย่างไร จะถือกันว่าผู้พูดต้องการสื่อความหมายอย่างนั้น แต่หากมีการเข้าใจความหมายผิดไปจากที่สื่อ จะยังไม่โทษว่าเรื่องนั้นผิดและเป็นการตีความผิด แต่ให้ถือว่าเป็นเพียงการฟังผิดไปเท่านั้น (กิริติ บุญเจือ, 2546: 63)

การตีความพระอภิธรรมในพระพุทธศาสนาของท่าน**พระพรหมคุณาภรณ์** (ป.อ.ปยุตฺโต) ท่านกล่าวไว้ว่า คัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นตัวแทนของพระบรมศาสดา เพราะเป็นที่จารึกรักษาพระธรรมวินัยที่พระบรมศาสดามอบหมายไว้ให้เป็นตัวแทนของพระพุทธองค์เมื่อครั้งก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน และใช้เป็นมาตรฐาน เป็นเกณฑ์ตัดสินการศึกษา ความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติ เป็นที่มาและเป็นแหล่งรักษาหลักการของพระพุทธศาสนา (พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2542: 16)

การตีความ “คัมภีร์” ในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีความขัดแย้งกันทั้งด้านอรรถะและพยัญชนะ แม้ว่าคณะสงฆ์ไทยจะปกครองกันเองด้วยพระธรรมวินัย แต่เมื่อไม่มีพระบรมศาสดาคอยทำหน้าที่ชี้ขาดความขัดแย้งและเป็นหลักยึดของทุกฝ่ายแล้วอาจมีปัญหาได้ในบางกรณี สิ่งสำคัญที่สุดที่ทำให้การปกครองกันเองมีปัญหา คือ การมีความคิดไม่ลงรอยกันในเรื่องการศึกษาคำสอนของพระพุทธองค์ (สมภาร พรหมทา :หน้า 94)

การตีความคัมภีร์ใช้วิธีการและกฎเกณฑ์ที่แน่นอนชัดเจน เพื่อเข้าใจและเข้าถึงเนื้อหา คัมภีร์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท วัตถุประสงค์หลักของการตีความคัมภีร์ คือ ความเข้าใจพระธรรมวินัยให้ตรงกับพระพุทธประสงค์มากที่สุดเท่าที่เป็นไปได้ พึงทำความเข้าใจในเบื้องต้นว่า คำว่า คัมภีร์ ในที่นี้ ใช้ในสองความหมาย คือ หมายถึง พระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประการหนึ่ง และอีกความหมายหนึ่ง หมายถึง คัมภีร์ที่บันทึกพระธรรมวินัยประการหนึ่ง ซึ่งทั้งสองมีความเกี่ยวโยงกัน พระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระธรรมวินัยเหล่านี้ได้มีวิวัฒนาการจากระบบการศึกษาเล่าเรียนแบบท่องจำไว้ในความทรงจำของพุทธสาวก และได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรด้วยภาษาต่าง ๆ ดังที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน การศึกษาคำสอนในพระพุทธศาสนา เพื่อให้ผู้อ่านมีความเข้าใจพระธรรมวินัยตรงกัน

7. สรุป

คำว่า “อภิธรรม” นั้น มีนัย 2 ประการด้วยกัน คือ 1) อภิธรรมเป็นธรรมที่ยอดเยี่ยม และป็นวิสัยของพระสัพพัญญูเท่านั้นจะทรงรู้ 2) อภิธรรมเป็นธรรมที่เกินกว่าธรรมสามัญ และบางแห่งไม่ใช่พระพุทธพจน์ ทั้งหมดโดยถูกแต่งขึ้นใหม่ประมาณ 100 ปี หลังพุทธกาล (สังคายนาคั้งที่ 3) ความย่อเล่าว่า พรรษาที่ 7 พระพุทธองค์ทรงเสด็จไปโปรด พระมารดาซึ่งสถิตในสวรรค์ชั้นดุสิต และเกิดเป็นเทพบุตรพระนามว่า “สันตสิตเทพบุตร” โดยในการแสดงธรรมครั้งนี้ก็มีเหล่าเทวดา และพรหมหลายแสนโกฏิมาร่วมรับฟังด้วย ซึ่งทรงแสดงด้วย วิตถารนัย หรือแสดงโดยพิสดาร ตลอดระยะเวลาครบไตรมาส 3 เดือน ส่วนในการแสดงที่มนุษย์โลกนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงแก่ พระสารีบุตรเถระในเวลาเช้าของทุกวัน และทรงแสดงด้วยสังเขปนัย (คือ โดยย่อ) เสร็จแล้ว จึงเสด็จกลับไปยังเทวโลกอีกในแต่ละวัน จนครบ 3 เดือนในพรรษาที่ 7 นั้นเอง

พระอภิธรรมปิฎก แบ่งออกเป็น 7 คัมภีร์ ได้แก่ (1) คัมภีร์ธรรมสังคณี มี 4 กัณฑ์ คือ จิตตวิภัตต์, รูปวิภัตต์, นิกเขปราสี, และอัทธฤทธารกัณฑ์ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 34 (2) คัมภีร์วิภังค์ มี 18 วิภังค์ด้วยกัน และแบ่งเป็น 22 มาติกาและทุกมาติกา มี 100 หมวดย่อยอีก ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 35 (3) คัมภีร์ธาตุกถา ว่าด้วยเรื่องชั้น 5 आयตนะ 12 ธาตุ 18 ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 36 (4) คัมภีร์บุคคลบัญญัติ ว่าด้วยการกำหนดลักษณะของบุคคล มี 6 ข้อ คือ ชั้นธะ, อาตยตนะ, ธาตุ, สัจจะ, อินทริย, บุคคลบัญญัติ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 36 (5) คัมภีร์กถาวัตถุ ว่าด้วยเรื่องของถ้อยแถลงของนิกายต่างๆ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 37 (6) คัมภีร์ยมก ว่าด้วยธรรมที่ทรงแสดงเป็นคู่ ๆ โดยการถาม และตอบเกี่ยวกับสภาวะธรรม 10 หมวด มีหมวดมูล เป็นเบื้องต้น และหมวดอินทริยเป็นที่สุด ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 38 และ เล่มที่ 39 (7) คัมภีร์ปฎฐาน ว่าด้วยการอธิบายเงื่อนไขทางสภาวะธรรมแม่บท หรือมาติการวม 266 บท (122) อีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “คัมภีร์มหาปกรณ์” ก็ได้ ดังปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 40 ถึง 45

จากที่ได้กล่าวมา พระอภิธรรมปิฎก ได้แสดงแต่กระบวนการธรรมล้วนๆ ไม่อิงอาศัย สถานการณ์ บุคคล กาลเวลา สถานที่ มาเป็นตัวกำหนด ซึ่งบางที่ตัวสถานการณ์ บุคคล สถานที่เอง ที่เป็นตัวแปรทำให้ค่าของความถูกต้องชอบธรรมบิดเบือนไป และมองข้ามพ้นความเป็นสิ่งสมมติ สิ่งที่เป็นบัญญัติทั้งหลาย มุ่งสู่ความจริงแท้ที่เดียว มุ่งแสดงให้เห็นถึงความเป็นธรรมชาติ ธรรมนิยาม ความเป็นไปเช่นนั้นเองของสรรพสิ่ง ไม่ผูกติดอยู่กับสิ่งสมมติ หากแต่ถึงความจริงแท้ที่กระแสมหาชีวิตและสรรพสิ่ง ที่มีเหตุมีปัจจัย ที่หนุนเนื่องกันไม่ขาดสายโดยกฎ ระเบียบ ที่แน่นอนโดยเป็นเหตุ เป็นผลให้แก่กันและกัน ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงการผสมผสานสังเคราะห์รวมกันได้ของสังขธรรม และแยกแยะให้เห็นถึงส่วนประกอบที่เป็นธาตุขั้นมูลฐานที่มีเบื้องต้นและที่สุดยากจะหาพบได้

ในพระอภิธรรม มีเนื้อหาสาระที่พูดถึงความจริงแท้ของสรรพสิ่ง รวมทั้งชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะความจริงขั้นพื้นฐานของมนุษย์ ที่เป็นธรรมชาติหรือส่วนประกอบของมนุษย์ อันได้แก่ จิต (ธรรมชาติรู้อารมณ์) เจตสิก (คุณสมบัติประกอบอยู่กับจิต) รูป (วัตถุ-คุณสมบัติของวัตถุ) และ นิพพาน (สภาพสิ้นไปแห่งกิเลสตัณหา ดินแดนแห่งบรมสุข) ให้เห็นถึงตัวขับเคลื่อนพลังชีวิต ความ

เป็นไปต่าง ๆ ของชีวิตมีกลไกที่ซับซ้อนอย่างไร และได้แสดงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตมนุษย์ที่ควร มุ่งหวังให้เป็นจริงในชีวิต พร้อมทั้งวางแนวทางแห่งการบรรลุเป้าหมายสูงสุดนั้นเอาไว้ด้วย จึงเป็น ระบบความคิดที่ลึกซึ้ง ละเอียดอ่อน มีเหตุผลสัมพันธ์กันตลอด วิเคราะห์สภาวะที่เราเรียกว่า “มนุษย์” ออกเป็นส่วน ๆ ให้เห็นกระบวนการเกิดขึ้นของความทุกข์ มรรควิธีนำไปสู่ความดับทุกข์ และสภาวะความดับทุกข์

เมื่อศึกษาพระอภิธรรมแล้ว ควรที่จะมีที่ท่าและความเข้าใจเกี่ยวกับพระอภิธรรม จึงจะ ถือว่า ได้ประโยชน์จากการเรียนรู้พระอภิธรรม อย่างน้อยที่สุด ก็รู้จักมองโลกและชีวิตตามความเป็น จริง มีเข้าใจในกระบวนการ ที่เป็นเหตุผลให้แกกันและกัน โดยความเป็นจริงของสรรพสิ่งว่า มัน เป็นเช่นนั้นเอง (ตถตา) สามารถยอมรับและสิ่งสมมติทั้งหลาย ไม่สามารถทำให้มีความทุกข์ได้ เข้าสู่ ความเป็นปราชญ์ (Philosophizing) ในระดับทิวี่ ซึ่งมีลักษณะดังนี้

1. ความมีวิจารณ์ญาณ (Critical Mind)
2. การรู้จักผสมผสาน (Integration)
3. ความมีโลกทัศน์กว้าง (Community of Mind)
4. การรู้จักมองโดยภาพรวม (Holistic View)

บรรณานุกรม

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2500. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทย** ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- _____. 2551. **พระไตรปิฎกแก่นธรรม** ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระอภิธรรมปิฎก**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2534. **พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด 91 เล่ม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- _____. 2536. **พระไตรปิฎกฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- กิริติ บุญเจือ. 2546. **ปรัชญาอรรถปริวรรตของมนุษยชาติ (ช่วงพหุนิยม)**. ชุดปรัชญาและศาสนา เซนต์จอห์น เล่ม หก. พิมพ์ครั้งที่ 1. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ฐานบัณฑิต จำกัด.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). 2543. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 9. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). ๒๕๔๒. **กรณีธรรมกาย**. พิมพ์ครั้งที่ 15. กรุงเทพมหานคร : กองทุน วุฒิชัยธรรม.

พระพุทธทศตเถระ. 2537. **พระคัมภีร์อภิธัมมวาทาร**. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิศิษฐ์ ชัยสุวรรณ. 2546. **สาระนารู้เกี่ยวกับพระอภิธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร :
อภิธรรมโชติกะวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระสังฆราช (ปสุสเทว). 2538. **ปฐมสมโพธิ**. พิมพ์ครั้งที่ 23. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย.

